ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN MÜZİK DERSLERİNDEKİ AKIŞ DENEYİMİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

AN EXAMINATION OF MIDDLE SCHOOL STUDENTS' FLOW EXPERIENCE IN MUSIC CLASSES IN RELATION TO VARIOUS VARIABLES

Enes ÖRÜN, Uğur ÖZALP

68

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Yıl: 2026, Sayfa: 1-11
https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil

DOI: 10.35379/cusosbil.1666779

Geliş Received: **27.03.2025**
Kabul Accepted: **17.09.2025**

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN MÜZİK DERSLERİNDEKİ AKIŞ DENEYİMİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

AN EXAMINATION OF MIDDLE SCHOOL STUDENTS' FLOW EXPERIENCE IN MUSIC CLASSES IN RELATION TO VARIOUS VARIABLES

Enes ÖRÜN [1], Uğur ÖZALP [2]

Anahtar Kelimeler:
Akış Deneyimi,
Müzik Eğitimi,
Ortaokul,
Tutum.

Keywords:
Flow Experience,
Music Education,
Middle School,
Attitude

[1] Yüksek Lisans Öğrencisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, enesorunn@gmail.com, ORCID: 0009-0001-0919-5938

[2] Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türk Müziği Devlet Konservatuvarı, uozalp@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6395-6155

Alıntılamak için/Cite as: Örün E. ve Özalp U. (2026) Ortaokul Öğrencilerinin Müzik Derslerindeki Akış Deneyiminin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s. 1-11

ÖZ

Bu çalışmada, ortaokul öğrencilerinin müzik derslerindeki akış deneyimleri sınıf düzeyi, cinsiyet ve müzik dersine karşı tutum değişkenleri açısından incelenmiştir. Nicel bir yaklaşımla gerçekleştirilen çalışma, 5, 6, 7 ve 8. sınıflardan toplam 266 öğrenciye Müzik Dersi Tutum Anketi ve Akış Deneyimi Kısa Form Ölçeği uygulanarak yürütülmüştür. Bulgular, öğrencilerin akış deneyimi düzeylerinin sınıf düzeyine bağlı olarak farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Özellikle 5. sınıf öğrencilerinin diğer sınıflara kıyasla daha yüksek düzeyde akış deneyimi yaşadığı, sınıf seviyesi ilerledikçe bu deneyimin azaldığı belirlenmiştir. Cinsiyet değişkeni açısından incelendiğinde, kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla daha yoğun bir akış deneyimi yaşadığı belirlenmiştir. Ayrıca, öğrencilerin akış deneyimi düzeyleri ile müzik dersine yönelik tutumları arasında zayıf ancak negatif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, öğrencilerin müzik dersine yönelik olumlu ya da olumsuz tutumlarının akış deneyimini doğrudan etkilemediğini, ancak belirli faktörlerin bu ilişkiyi şekillendirebileceğini düşündürmektedir. Araştırma bulguları, müzik derslerinde akış deneyimini artırmaya yönelik yaş gruplarına uygun, etkileşimli ve uygulamalı öğretim yöntemlerinin önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, öğretim sürecinde öğrencilerin ilgi ve motivasyonlarını artıran etkinliklerin planlanması, müzik derslerinde akış deneyiminin sürdürülebilirliğine katkı sağlayabilir.

ABSTRACT

This study examined middle school students' flow experiences in music classes in relation to variables such as grade level, gender, and attitudes toward the subject. Conducted using a quantitative research approach, the study involved a total of 266 students in grades 5 through 8, using the Music Lesson Attitude Questionnaire and the Short Form of the Flow Experience Scale. The findings revealed that students' levels of flow experience varied significantly depending on grade level. Specifically, 5th grade students reported higher levels of flow experience compared to those in higher grades, with a noticeable decline as grade level increased. In terms of gender, it was found that female students experienced a higher level of flow than their male counterparts. Additionally, a weak but negative correlation was identified between students' flow experience levels and their attitudes toward the music lessons. This suggests that students' positive or negative attitudes toward the course do not directly determine their flow experiences, although certain factors may influence this relationship. The findings emphasize the importance of implementing interactive and hands-on teaching methods tailored to age groups in order to enhance flow experiences in music education. In this context, planning activities that increase students' interest and motivation may contribute to the sustainability of flow experiences in music classes.

GİRİŞ

Akış deneyimi araştırmaları 1975 yılından günümüze kadar spor, sanat, eğitim, iş hayatı gibi insan yaşantısının pek çok alanında ele alınmıştır. Akış deneyimi, bireyin tamamen bir etkinliğe odaklanarak yaptığı işin kontrolünü elinde hissettiği, çevreden soyutlandığı ve yoğun konsantrasyon yaşadığı bir durumdur. Genellikle oyunlar, sanatsal performanslar, spor etkinlikleri ve yaratıcı çalışmalar gibi bireyin aktif olarak katıldığı etkinliklerde yaşanır. Bununla birlikte, etkinliğin pasif bir şekilde yapılması değil, bireyin dikkatini tamamen işe yönlendirmesi ve net hedeflere sahip olması akışın temelini oluşturur. Son yıllarda eğitim bilimleri alanında yapılan araştırmalarda, öğrencilerin derslere olan ilgisini ve motivasyonunu artıran psikolojik yapıların öğrenme süreci üzerindeki etkisi dikkat çekmektedir. Bu yapılar arasında yer alan akış deneyimi, bireyin tamamen bir etkinliğe odaklandığı, zaman ve çevre algısını yitirdiği ve yaptığı işten derin bir haz duyduğu psikolojik bir durumdur (Csikszentmihalyi, 1990). Bireyin içinde bulunduğu etkinlikten yüksek düzeyde doyum almasını sağlayan bu deneyim, ilk kez Csikszentmihalyi tarafından tanımlanmış ve spor, sanat, eğitim ve iş hayatı gibi çeşitli alanlarda detaylı biçimde ele alınmıştır.

Türkiye'de müzik ve müzik eğitimi bağlamında akış deneyimiyle ilgili yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Özellikle ortaokul düzeyinde akış deneyimi bağlamında yapılan müzik eğitimi araştırmaları yok denecek kadar azdır. Bu durum ortaokul öğrencilerinin müzik derslerinde yaşadıkları akış deneyimlerinin, sınıf seviyesi, cinsiyet ve tutum gibi değişkenlerle ilişkisinin ortaya konulmasına yönelik belirgin bir boşluk olduğunu göstermektedir. Bu çalışma, öğrencilerin müzik derslerinde yaşadıkları akış deneyimini sınıf seviyesi, cinsiyet ve derse yönelik tutumlarına göre inceleyerek, alanyazında yeterince ele alınmamış bu konuyla ilgili somut ve eğitsel açıdan yol gösterici bulgular ortaya koymayı hedeflemektedir. Böylece öğrencilerin müzik derslerinde yaşadıkları akış deneyiminin öğrenme süreçleri üzerindeki etkisi daha iyi anlaşılacak ve buna yönelik öğretim stratejilerinin geliştirilmesine katkı sağlanacaktır.

Akış, kişinin bir etkinliğe tamamen dalarak zevk aldığı bir işte tüm dikkatini o işe vermesi halidir. Bu süreçte birey, belirgin bir amaca yönelik, uygun seviyede meydan okuyan ve anında sonuçlarını görebileceği bir uğraşa yönelir (Csikszentmihalyi, 1990). Bireyin hoşlandığı bir faaliyetle yoğun bir şekilde meşgul olduğu zihinsel durum, "en iyi deneyim" olarak tanımlanmıştır (Csikszentmihalyi ve LeFevre, 1989). En iyi deneyim, kişinin günlük hayatın telaşından sıyrılarak bir eyleme bütünüyle konsantre olduğu, yeteneklerinin zorlu ama başarılabilir bir görevle uyuştuğu ve bu esnada derin bir memnuniyet hissettiği anları ifade eder (Csikszentmihalyi, 1988). Bu durum, bireyin kapasitesi ile karşılaştığı zorluğun dengede olduğu ve eylemi tam anlamıyla yönlendirdiğini hissettiği zamanlarda kendini gösterir (Nakamura & Csikszentmihalyi, 2002). Akış teorisine göre, bir etkinlikte akışın oluşması, o etkinliğin zorluk seviyesinin kişinin yetkinlik düzeyiyle örtüşmesine bağlıdır. Görevin çok zor olması endişeye, çok kolay olması ise sıkılmaya yol açar. Bu nedenle, zorluk ve yetkinlik arasında bir uyum sağlandığında ve her ikisi de ortalama üstü bir seviyede bulunduğunda akış gerçekleşir (Csikszentmihalyi ve LeFevre, 1989). Ayrıca, akışın sanatsal gösteriler, oyunlar ve içine çeken faaliyetlerde daha sık rastlandığı bilinmektedir (Csikszentmihalyi, 1990). Bu yüzden, bireyin edilgen bir rolde olduğu bir etkinlikte değil, içsel motivasyonunun güçlü olduğu bir işe odaklandığında ve tüm çabasını bu işe yönelttiğinde akış ortaya çıkar. Akışın oluşması için açıkça tanımlı amaçlar ve hızlı bir geri dönüş sistemi gereklidir. Amaçlar, kişinin etkinliğe olan ilgisini ve dikkatini artırırken, hızlı geri dönüş ise ilerlemeyi gözler önüne serer.

Csikszentmihalyi (1990), bireylerin günlük yaşantılarında maruz kaldıkları karmaşanın, insanların üzerinde yarattığı olumsuz etkileri en aza indirgeyerek ortaya çıkan düzensizliği dengelemek için müziğin oldukça önemli olduğundan bahsetmiştir. Müzik, bireyin zihinsel süreçlerinde bir uyum oluşturarak, dikkatin hedef dışı düşüncelerden uzaklaşmasına olanak tanır. Böylece birey, mevcut amaçlarına daha iyi odaklanabilir. Müziğin, endişe ve stresten de uzaklaştırıcı özelliğinden dolayı yoğun bir şekilde ilgilenildiğinde akış deneyimi için de bir zemin oluşturur. Akış deneyimi için müziği yalnızca duymak değil, ona aktif bir şekilde dikkat vermek gerekir. Müzik dinlemeye kıyasla müzik yapma aktivitelerinde

yaşanan akış deneyimi oranı çok daha fazladır. Örneğin bir enstrüman çalma ya da bir koroda aktif olarak şarkı söyleme gibi etkinlikler, bireysel becerilerin ve diğer kişilerle olan uyumun gelişmesine katkı sağladığı gibi daha fazla dikkat ve odak gerektiren aktivitelerdir. Bu odak ve dikkat akış deneyiminin ortaya çıkmasında oldukça önemlidir (Csikszentmihalyi, 1990).

Müzik eğitimi, bireyin duyusal ve bilişsel gelişiminde önemli bir rol oynayan, sosyal beceriler kazandıran ve estetik algıyı geliştiren temel alanlardan biridir. Bireyin içinde bulunduğu kültürel gerçekliği algılama, anlama, tanımlama, açıklama, yorumlama, değerlendirme ve geliştirme süreçlerine duyarlılık kazanmasına, uyum sağlamasına ve fayda üretmesine yardımcı olur. Aynı zamanda, bireyin doğal, toplumsal ve kültürel çevresiyle bilinçli bir etkileşim kurarak, bu ortamda yapıcı, yaratıcı, üretken, paylaşımcı ve bilinçli bir tüketici olarak hareket etmesine katkıda bulunur. (Uçan, 1993). Bütün bu bilgiler ışığında müzik eğitiminin bireyler üzerindeki olumlu etkileri göz ardı edilmemelidir. Öğrencilerin müzik derslerindeki katılımı ve ilgisi, yalnızca eğitsel kazanımlarla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda içsel motivasyonları ve öğrenme süreçleri üzerindeki etkisiyle de önem arz eder. Bilen (1995), müzik derslerinin yalnızca bilgi aktarımı yapılan bir ders olmanın ötesinde, öncelikli olarak müzik icrasına dayalı bir şekilde ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Öğrencilerin güdülenmesini sağlayarak olumlu davranışları pekiştirmede ve istenmeyen tutumları ortadan kaldırmada oldukça etkili olduğuna dikkat çekmektedir. Akış deneyimi bağlamında değerlendirildiğinde, müzik dersleri öğrenciler tarafından en keyifli ve eğlenceli derslerden biri olarak algılanabilir. Eğitim ortamında öğrencilerin akış deneyimlerinin incelenmesi, onların derse olan ilgilerini, motivasyonlarını ve öğrenme süreçlerindeki başarılarını artırmaya yönelik önemli ipuçları sunmaktadır. Öğrencilerin yaşadığı akış deneyiminin, derslere aktif katılımlarını, öğrenme süreçlerini ve derslere karşı ilgilerini doğrudan etkileyen temel unsurlardan biri olduğu söylenebilir.

Müzik eğitimindeki akış deneyimleri, müzik pratiğine sürekli katılım için gerekli olan içsel motivasyonla yakından bağlantılıdır. Araştırmalar, öğrencilerin akış deneyimi yaşadıklarında, daha yüksek düzeyde içsel motivasyon bildirdiklerini ve bunun da müzikal gelişimlerine daha derin bir bağlılığı teşvik ettiğini göstermektedir (Valenzuela vd., 2017; Woody, 2020). Örneğin, Valenzuela ve arkadaşları, algılanan özerklik ve yetkinliğin konservatuar müzik pratiği sırasında akış deneyimlerini geliştiren önemli faktörler olduğunu bulmuş ve öğrencilerin kendilerini kontrol altında ve yetenekli hissettiklerinde, müzikleriyle derinlemesine ilgilenme olasılıklarının daha yüksek olduğunu öne sürmüştür (Valenzuela vd., 2017). Bu içsel motivasyon yalnızca pratiği geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda müzikte uzmanlığın gelişimine de katkıda bulunur, çünkü öğrencilerin akış deneyimlediklerinde zanaatlarına zaman ve çaba harcamaları daha olasıdır (Chirico vd., 2015).

Çalışmalar, öğrencilerin konser performansları için yapılan provaları rutin ısınma çalışmalarına kıyasla daha keyifli ve sürükleyici bulma eğiliminde olduklarını göstermiştir; bu da görevin doğasının akış deneyimleme olasılığını etkilediğini göstermektedir (Clementson, 2018). Bu durum, eğitimcilerin sınıftaki akış deneyimlerini optimize etmek için zorluk ve beceriyi dengeleyen görevler tasarlaması gerektiğini öne süren Ford ve arkadaşlarının bulgularıyla da örtüşmektedir (Ford vd., 2020). Müzik eğitimcileri, repertuarı dikkatlice seçerek ve dersleri ilgi çekici ve zorlayıcı etkinlikler içerecek şekilde yapılandırarak, akışa elverişli bir ortam yaratabilir ve böylece öğrencilerin öğrenme deneyimlerini geliştirebilir.

Akış deneyimi yalnızca öğrencinin derse yoğunlaşmasını ve etkinliğe katılımını artırmakla kalmaz, aynı zamanda dersle ilgili olumlu duyguların oluşmasına da zemin hazırlar. Bu süreç öğrencilerin derse yönelik tutumlarını şekillendirmede önemli bir rol oynayabilir. Özellikle öğrencinin kendini yeterli hissettiği, başarı duygusu yaşadığı ve etkinlikten keyif aldığı öğrenme ortamlarında, dersle ilgili algı ve değerlendirmeler olumlu yönde değişebilir. Dolayısıyla ders sürecinde akış deneyimini destekleyecek öğrenme koşullarının sağlanması, hem motivasyonu hem de müzik dersine yönelik olumlu tutum geliştirilmesini teşvik edebilir.

Tutum, bireyin kendi deneyimlerine ve dünya görüşüne bağlı olarak algılama, motivasyon ve değerlendirme gibi süreçlerin sürekli olarak düzenlendiği bir yapıdır. Genel

olarak, tutum, organize olmuş, uzun süreli ve genellikle değişmeyen inanç, duygu ve davranış eğilimleri olarak tanımlanır (Cüceloğlu, 1991). Tutum kavramı ile yapılan araştırmalar tutumların erken yaşlarda kazanıldığını ve bireylerin yaşantılarında çok önemli deneyimler ve radikal değişiklikler olmadığı sürece tutumların değişmeyeceğini açıklamaktadır. Özellikle günümüzde müzik eğitiminin okul öncesi dönemden başlayarak lise kademesine kadar devam etmesi, öğrencilerin müzik dersiyle alakalı çok farklı tutumlara sahip olabilecekleri düşüncesini akıllara getirmektedir. Öğrencilerin bir derse yönelik geliştirdikleri olumlu ya da olumsuz tutumlar, o dersteki akademik başarılarını aynı ölçüde etkilemektedir (Öztürk ve Kalyoncu, 2014). Bu konuyla alakalı geçmişten günümüze çok sayıda çalışma yapılmış olup, yapılan çalışmalarda öğrencilerin müzik dersine karşı tutumları farklı değişkenlere bakılarak incelenmiştir.

Saruhan ve Deniz (2011), temel eğitim ikinci kademedeki öğrencilerin müzik dersine yönelik tutumlarının; cinsiyet, sınıf düzeyi ve özel müzik eğitimi alma durumuna göre anlamlı farklılıklar gösterdiğini tespit etmişlerdir. Varış ve Cesur (2012), öğrencilerin müzik dersine yönelik tutumlarının genel olarak orta düzeyde olduğunu ve başarı düzeylerinin ise düşük kaldığını ortaya koymuştur. Araştırmada, dersi gönüllü seçen öğrencilerin daha olumlu tutum geliştirdiği; ancak bu durumun akademik başarıya anlamlı düzeyde yansımadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, tutumların yalnızca bireysel eğilimlerden değil, dersin sunuluş biçiminden de etkilenebileceğini düşündürmektedir. Özmenteş (2006), olumlu tutumların, müzik eğitiminin etkili biçimde yürütülmesi açısından oldukça önemli olduğunu belirterek, sadece bilişsel becerilere değil, duyuşsal kazanımlara da odaklanan bir öğretim süreci tasarlanması gerektiğini vurgulamıştır. Bu çalışmalar, müzik dersine karşı geliştirilen tutumların çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu ve eğitim ortamında çeşitli değişkenler doğrultusunda şekillendiğini göstermektedir.

Öztürk (2012), yapmış olduğu çalışmada öğrencilerin müzik dersine karşı olan tutumlarının akademik başarıları ve derse katılımlarını arttırmada etkili bir rol oynadığı sonucuna ulaşmıştır. Güven (2017), 12-14 yaş grubu çocukların müziğe ilişkin tutumları ile sosyal becerileri arasındaki ilişkilerine baktığı çalışmada, müziğe olan tutumları ile sosyal becerileri arasında olumlu yönde bir ilişki olduğunu bulmuştur. Hallam vd. göre (2015) müziği değerli ve eğlenceli bir ders olarak gören öğrencilerin müzik derslerine aktif olarak katılma olasılığı daha yüksek iken, müziği önemsiz olarak algılayanlar derse katılmayabilir ya da olumsuz tutumlar sergileyebilir. Babacan vd. (2022), müzik eğitimine yönelik olumlu tutumlara sahip öğrencilerin müzik derslerinde daha yüksek başarı seviyelerine ulaşma eğiliminde olduklarını tespit etmiştir. Bu korelasyon, olumlu tutumları teşvik etmenin yalnızca öğrencilerin müzikten keyif almaları için değil, aynı zamanda akademik başarıları için de faydalı olduğunu göstermektedir. Bunun aksine, olumsuz tutumlar öğrencilerin ilerlemesini engelleyebilir ve müziği daha fazla takip etme konusunda ilgisizliğe yol açabilir (Nikolić, 2019).

Bu bulgular, öğrencilerin müzik dersine yönelik tutumları ile dersteki akış deneyimleri arasında anlamlı ilişkiler olabileceğini düşündürmektedir. Ancak bu iki kavramın birlikte ve karşılaştırmalı biçimde ele alındığı, özellikle ortaokul düzeyine odaklanan araştırmalar sınırlıdır. Bu bağlamda tutum ve akış deneyimi arasındaki ilişkinin incelenmesi, yalnızca literatüre katkı sunmakla kalmayıp, aynı zamanda müzik eğitiminin etkililiğini artırmaya yönelik öneriler geliştirilmesine de zemin hazırlayacaktır.

Bu kapsamda, aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

5,6,7 ve 8. sınıf öğrencileri müzik dersindeki etkinliklerde akış deneyimini hangi düzeyde yaşamaktadır?

Öğrencilerin müzik dersinde akış deneyimi yaşama düzeyleri, sınıf seviyelerine (5, 6, 7 ve 8. sınıf) göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Öğrencilerin müzik dersindeki akış deneyimi yaşama düzeyleri, cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Öğrencilerin akış deneyimi yaşama düzeyleri ile müzik dersine yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, 5, 6, 7 ve 8. sınıf düzeyindeki ortaokul öğrencilerinin müzik derslerinde yaşadıkları akış deneyimlerini belirlemek, bu deneyimlerin sınıf düzeyi ve cinsiyet gibi değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek ve öğrencilerin akış yaşantıları ile müzik dersine yönelik tutumları arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak, bu ilişkilerin müzik eğitiminin niteliğini artırmaya yönelik katkı potansiyelini değerlendirmektir.

Araştırmanın Önemi

Bu çalışma, öğrencilerin müzik dersinde yaşadığı akış deneyiminin, sınıf seviyesi, cinsiyet ve müzik dersine yönelik tutumları gibi değişkenlerle olan ilişkisini ortaya koyarak, müzik eğitiminin daha etkili bir şekilde nasıl uygulanabileceğine ışık tutması açısından önemlidir. Ayrıca akış deneyiminin öğrencilerin ders içindeki ilgisini artırarak, müzik eğitiminin etkisini artırma potansiyelini vurgulaması açısından önem arz etmektedir.

YÖNTEM

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel araştırma modeli kullanılmıştır. İlişkisel araştırma değişkenler arasındaki ilişkileri inceleyen bir araştırma türüdür. Bu araştırma türünde iki ya da daha fazla değişkenin birbiriyle nasıl ilişkili olduğu, değişkenlerden birinin diğerini nasıl etkilediği veya bir değişkende meydana gelen bir değişikliğin diğerinde nasıl bir değişiklik oluşturduğu araştırılır (Karasar, 2012). Bu çalışmada, öğrencilerin müzik dersinde akış deneyimi yaşama düzeyleri ile sınıf seviyesi, cinsiyet ve müzik dersine yönelik tutumları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Çalışma Helsinki Deklarasyonu'nda belirtilen etik ilkelere bağlı kalmış ve XXX Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan etik onay almıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Burdur Tefenni Atatürk Ortaokulu'nda 2024-2025 eğitim öğretim yılında öğrenim gören 5,6,7 ve 8. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışma grubunun demografik bilgileri tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Demografik Bilgileri

Değişken	Kategori	f (266)	%
Cinsiyet	Kız	139	52,3
	Erkek	127	47,7
Sınıf	5.sınıf	68	25,6
	6.sınıf	47	17,7
	7.sınıf	83	31,2
	8.sınıf	68	25,6

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplamak için Öztürk ve Kalyoncu (2014) tarafından tasarlanan "Müzik Dersi Tutum Anketi" tercih edilmiştir. Anketin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0,95 seviyesinde olup toplam 25 sorudan meydana gelmektedir. Anket, tutumun bilişsel, duygusal ve davranışsal yönlerini ele alan 14 olumlu ve 11 olumsuz madde içermektedir. Ankette alınabilecek en düşük skor 25, en yüksek skor ise 125'tir. Toplam skorun üst limite yakınlığı olumlu bir tutumu, alt limite yakınlığı ise olumsuz bir tutumun ağırlıkta olduğunu ifade eder.

Akış Deneyimi Kısa Form Ölçeği (FKS), Rheinberg, Vollmeyer ve Engeser (2003) tarafından bireylerin akış seviyelerini değerlendirmek amacıyla geliştirilmiş bir araçtır. 7'li Likert tipi yanıt seçeneklerine sahip bu ölçek, 13 soru ve iki alt boyuttan oluşur. Ölçeğin Türkçeye uyarlanması ve Türkiye'deki geçerlilik-güvenirlik analizleri İşigüzel ve Çam tarafından gerçekleştirilmiştir (İşigüzel ve Çam, 2014). Akış deneyimi alt boyutu için Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0,88, kaygı deneyimi alt boyutu için 0,67 ve ölçeğin geneli için güvenilirlik katsayısı 0,78 olarak hesaplanmıştır. Ölçekten elde edilebilecek puanlar 13 ile 91 arasında değişim göstermektedir.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında toplanan verilerin analiz işlemlerinde SPSS 26.0 programı kullanılmıştır. Analiz işlemlerinin ilk aşamasında verilere normallik analizi uygulanmış ve ortaya çıkan sonuçlar tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Tutum, Akış (flow) ve Kaygı Puanları Normallik Dağılımları

Ölçek	Skewness	Kurtosis
Tutum	,314	-,265
Akış	-,046	-,601
Kaygı	,073	-,688

Tablo 2'ye göre veriler normal dağılım göstermektedir. Bu durumda parametrik testlerin yapılması uygun olmaktadır. Birinci problem kapsamında ortalama ve standart sapma analizi, ikinci problem kapsamında tek yönlü varyans analizi (ANOVA), üçüncü problem kapsamında bağımsız örneklem t-testi ve dördüncü problem kapsamında Pearson korelasyon analizi uygulanmıştır. Anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olarak belirlenmiştir.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular alt problemler doğrultusunda sırasıyla sunulmuştur.

Öğrencilerin Müzik Dersindeki Etkinliklerde Akış Deneyimini Yaşama Düzeyleri

Araştırmanın "5,6,7 ve 8. sınıf öğrencileri müzik dersindeki etkinliklerde akış deneyimini hangi düzeyde yaşamaktadır?" sorusuna ilişkin ortalama ve standart sapma analizi sonuçları tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. 5,6,7 ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Akış Deneyimi Düzeylerine İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

	Akış			
Sınıflar	$\bar{x}$	sd	min	max
5.sınıf	64,61	12,14	41	90
6.sınıf	57,23	11,34	36	80
7.sınıf	58,89	10,15	35	81
8.sınıf	58,08	12,45	31	83
Toplam	59,85	11,78	31	90

Tablo 3'e göre, müzik dersindeki etkinliklerde akış deneyimi düzeyi sınıflar arasında farklılık göstermektedir. 5. sınıf öğrencileri, ortalama 64,61 ile en yüksek akış deneyimini yaşarken, en düşük ortalama ise 6. sınıf öğrencilerinde 57,23 olarak gözlemlenmiştir. 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin ortalamaları sırasıyla 58,89 ve 58,08 olup birbirine oldukça yakındır. Standart sapma değerleri incelendiğinde, akış deneyiminin 5. sınıfta (12,14) daha geniş bir dağılıma sahip olduğu, 7. sınıfta ise (10,15) en düşük değişkenliği gösterdiği görülmektedir. Minimum ve maksimum değerler açısından bakıldığında, akış deneyimi en düşük 31 ve en yüksek 90 değerleri arasında değişmektedir. Genel olarak, tüm sınıfların ortalamaları birbirine yakın olmakla birlikte, 5. sınıf öğrencilerinin akış deneyimi düzeyi görece daha yüksek görünmektedir. Bu durum, öğrencilerin yaş ilerledikçe müzik derslerine yönelik akış deneyimlerinde bir miktar düşüş yaşadıklarını veya dersin sunum biçiminden farklı şekilde etkilendiklerini düşündürebilir.

Öğrencilerin Müzik Dersindeki Akış Deneyimi Yaşama Düzeyleri ve Sınıf Seviyeleri Arasındaki İlişki

Araştırmanın "Öğrencilerin müzik dersinde akış deneyimi yaşama düzeyleri, sınıf seviyelerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?" sorusuna ilişkin tek yönlü varyans (ANOVA) analizi sonuçları tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin Sınıfa Göre Akış Deneyimi Düzeylerinin Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Sonuçları

	Kareler toplamı	df	Kareler ortalaması	F	p	η^2	Fark*
Gruplar arası	2154,592	3	718,197	5,431	.001	.059	5>6,7,8
Grup içi	34645,979	262	132,237				
Toplam	36800,571	265					

*5-5.sınıf, 6-6.sınıf,7-7.sınıf,8-8.sınıf

Tek yönlü varyans (ANOVA) analizi sonuçları, öğrencilerin müzik dersinde akış deneyimi yaşama düzeylerinin sınıf seviyelerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır ($F(3, 262) = 5,431$, $p = .001$). p değeri .05 anlamlılık düzeyinin altında olduğu için, sınıflar arasında akış deneyimi bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunduğu söylenebilir. Etki büyüklüğü (η^2) .059 olarak hesaplanmış olup, bu değer sınıf farklılıklarının akış deneyimi düzeylerindeki varyansın yaklaşık %5,9'unu açıkladığını göstermektedir. Bu, orta düzeyde bir etki büyüklüğüne işaret etmektedir.

Çift yönlü karşılaştırmalar incelendiğinde, 5. sınıf öğrencilerinin akış deneyimi düzeyinin 6., 7. ve 8. sınıf öğrencilerine kıyasla anlamlı derecede yüksek olduğu görülmektedir. Ancak 6., 7. ve 8. sınıf öğrencileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Bu bulgular, yaş ilerledikçe öğrencilerin müzik dersinde

akış deneyimi yaşama düzeylerinde azalma olabileceğini veya dersin yapısının farklı yaş grupları üzerindeki etkisinin değişebileceğini düşündürmektedir.

Öğrencilerin Müzik Dersindeki Akış Deneyimi Yaşama Düzeyleri ve Cinsiyetleri Arasındaki İlişki

Araştırmanın "Öğrencilerin müzik dersindeki akış deneyimi yaşama düzeyleri, cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?" sorusuna ilişkin bağımsız örneklem t-testi analizi sonuçları tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Öğrencilerin Cinsiyete Göre Akış Deneyimi Düzeylerinin Bağımsız Örneklem T-Testi Sonuçları

Değişken	Kız		Erkek		*t*	*p*	Cohen's d
	M	*SD*	*M*	*SD*			
Akış	61,25	12,10	58,32	11,27	2,042	,042*	,251

*p<.05

Bağımsız örneklem t-testi sonuçları, öğrencilerin müzik dersinde akış deneyimi yaşama düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır (t = 2,042, p = .042). P değeri .05 anlamlılık düzeyinin altında olduğu için, kız ve erkek öğrenciler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunduğu söylenebilir. Ortalama değerlere bakıldığında, kız öğrencilerin (M = 61,25, SD = 12,10) akış deneyimi düzeylerinin, erkek öğrencilere (M = 58,32, SD = 11,27) kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Cohen's d = 0,251 değeri ise etki büyüklüğünün küçük düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, kız öğrencilerin müzik derslerinde erkek öğrencilere kıyasla akış deneyimini daha yüksek düzeyde yaşama eğiliminde olduğunu, ancak bu farkın pratik anlamda büyük bir etkiye sahip olmayabileceğini düşündürmektedir.

Öğrencilerin Müzik Dersindeki Akış Deneyimi Yaşama Düzeyleri ile Müzik Dersine Yönelik Tutumları Arasındaki İlişki

Araştırmanın "Öğrencilerin akış deneyimi yaşama düzeyleri ile müzik dersine yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?" sorusuna ilişkin Pearson korelasyon analizi sonuçları tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Öğrencilerin Akış Deneyimi Yaşama Düzeyleri İle Müzik Dersine Yönelik Tutumlarının Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişken	n	r	p
Akış Tutum	266	-,102	,047*

*p<.05

Pearson korelasyon analizi sonuçları, öğrencilerin müzik dersinde akış deneyimi yaşama düzeyleri ile müzik dersine yönelik tutumları arasında anlamlı, ancak zayıf ve negatif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir (r = -0,102, p = 0,047). P değeri .05 anlamlılık düzeyinin altında olduğu için, bu iki değişken arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir. Ancak korelasyon katsayısının düşük olması, ilişkinin oldukça zayıf olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, öğrencilerin müzik dersine yönelik tutumlarının olumlu ya da olumsuz olmasının, akış deneyimi düzeyleri üzerinde belirgin bir etkiye sahip olmadığını, ancak küçük çapta bir negatif eğilimin var olabileceğini düşündürmektedir. Başka bir deyişle, öğrencilerin müzik dersine yönelik tutumları olumlu hale geldikçe akış deneyimi düzeylerinde hafif bir azalma gözlemlenebilir, ancak bu ilişkinin etkisi oldukça sınırlıdır.

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Bu araştırmada, ortaokul öğrencilerinin müzik derslerinde akış deneyimi yaşama düzeyleri incelenmiş ve sınıf seviyeleri, cinsiyet, müzik dersi tutumları gibi değişkenlere göre farklılık gösterip gösterilmediği analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, 5. sınıf öğrencileri diğer sınıf seviyelerine kıyasla daha yüksek akış deneyimi yaşamaktadır. 6., 7., ve 8. sınıf öğrencilerinin akış deneyimi düzeyleri ise birbirlerine yakın olmakla birlikte 5. Sınıflara göre anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur. Bu durum, sınıf seviyesi ilerledikçe öğrencilerin müzik derslerinde akış deneyimi yaşama eğilimlerinin azaldığını düşündürmektedir.

Araştırma bulguları cinsiyet değişkeni açısından değerlendirildiğinde, kız öğrencilerin erkek öğrencilere

göre daha yüksek düzeyde akış deneyimi yaşadıkları belirlenmiştir. Ancak aradaki fark etki büyüklüğü olarak küçük düzeyde olup, pratik anlamda büyük bir farklılık yaratmadığı görülmüştür. Korošec, Bačlija Susić ve Habe (2022) tarafından yapılan bir çalışmada da benzer şekilde kız öğrencilerin müzik etkinliklerinde erkek öğrencilerden daha çok akış deneyimi yaşadıkları belirlenmiştir. Bu durum, toplumsal cinsiyet rolleri ve müzik eğitimi süreçlerinin kız öğrencilerin akış deneyimi yaşama düzeylerini etkileyebileceğini göstermektedir. Başka bir çalışmada, vokal ve topluluk ortamlarındaki öğrenciler, müzik öğrenmeye yönelik tutumlarını etkileyecek şekilde, sıklıkla yüksek düzeyde katılım ve akış bildirmektedir (Nikolić, 2019).

Ayrıca, öğrencilerin akış deneyimi ile müzik dersine yönelik tutumları arasında negatif yönlü, ancak oldukça zayıf bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, öğrencilerin müzik dersine yönelik tutumlarının akış deneyimi üzerinde belirleyici bir faktör olmadığını, ancak müzik dersine karşı tutumları olumlu hale geldikçe akış deneyimi yaşama düzeylerinde hafif bir düşüş gözlemlendiğini göstermektedir. Başka bir deyişle, müzik dersine karşı daha olumlu bir tutuma sahip olan öğrencilerin akış deneyimi yaşama düzeylerinde az da olsa bir düşüş gözlemlenmiştir. Bu bulgu ilk bakışta çelişkili görünse de özellikle gelişimsel ve pedagojik açıdan değerlendirildiğinde bazı açıklamalarla anlam kazanmaktadır. Öğrencilerin müzik dersine yönelik olumlu tutumlar geliştirmeleri, genellikle derse olan ilgilerinin ve beklentilerinin artmasına neden olmaktadır. Ancak bu yüksek beklentiler, dersin içeriği öğrencilerin zihinsel veya duyuşsal seviyelerine uygun şekilde yapılandırılmadığında, beklenenin aksine daha düşük düzeyde akış deneyimine yol açabilir. Çünkü akış deneyimi bireylerin sadece bir etkinliğe karşı duyduğu motivasyonla değil, aynı zamanda etkinliklerin bireysel beceri düzeyiyle ne ölçüde örtüştüğüyle yakından ilişkilidir (Csikszentmihalyi, 1990). Akış ancak bireyin becerileri ile karşılaştığı görev arasındaki dengenin sağlandığı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda müzik dersine karşı olumlu tutum geliştiren öğrenciler, içeriği fazla kolay ya da tekrar niteliğinde bulduklarında bu denge bozulabilir ve dolayısıyla akış yaşantısı sekteye uğrayabilir. Bu durum, akışın yalnızca derse yönelik genel tutumla değil; öğrencinin etkinlikler sırasında maruz kaldığı bilişsel ve duyuşsal uyarım düzeyi ile de şekillendiğini göstermektedir. Dolayısıyla, öğrencinin derse duyduğu ilgi kadar derste karşılaştığı öğrenme fırsatlarının zenginliği ve bireysel gelişim düzeyine uygunluğu da akış deneyiminin oluşumunda belirleyici rol oynamaktadır.

Araştırmanın sonuçlarından yola çıkarak şu öneriler verilebilir;

1. Müzik derslerinde öğrencilerin akış deneyi yaşamasını sağlamak için daha etkileşimli ve uygulamalı hale getirilmelidir. Öğrencilerin müzik etkinliklerinde tamamen sürece odaklanabilmeleri için, eğitimin yalnızca teknik becerilere ve teorik bilgilere değil aynı zamanda yaratıcı sürece de yer vermesi gerekmektedir.
2. Araştırma bulgularına göre akış deneyimi, 5. sınıf öğrencilerinde daha yoğun yaşanırken daha üst sınıflarda azalmaktadır. Bu nedenle, yaş ilerledikçe öğrencilerin müzik dersine olan ilgisini ve akış deneyimini sürdürmek için öğrencilerin yaş seviyelerine ve bireysel ilgi alanlarına yönelik ders içerikleri oluşturularak süreç desteklenmelidir.
3. Araştırmada kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla daha fazla akış deneyimi yaşadığı belirlenmiştir. Erkek öğrencilerin de benzer düzeyde akış deneyimi yaşayabilmesi için onların ilgisini çekecek müzik etkinlikleri ve pedagojik yaklaşımlar geliştirilmelidir.
4. Müzik derslerinde akış deneyiminin sadece öğrencinin anlık performansına değil, uzun vadeli akademik başarısına ve sosyal gelişimine etkisi daha fazla incelenmelidir. Akış deneyiminin, müzik eğitimi süreçlerinde motivasyonu nasıl etkilediği ve öğrencinin derslere olan bağlılığını nasıl artırabileceği detaylı bir şekilde araştırılmalıdır.
5. Türkiye'de müzik eğitimi bağlamında akış deneyimini inceleyen çalışmalar oldukça sınırlıdır. Akış deneyiminin öğrenme süreçleri üzerindeki etkilerini anlamak ve eğitim sistemine entegre etmek için daha fazla akademik araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda, farklı yaş gruplarında ve farklı eğitim ortamlarında akış deneyimini inceleyen çalışmalar teşvik edilmelidir.
6. Öğrencilerin müzik derslerine yönelik ilgisini ve motivasyonunu artırmak için aktif katılım gerektiren etkinlikler teşvik edilmelidir. Öğrencilere müzik

derslerinde kendi müzikal ifadelerini geliştirmeye yönelik fırsatlar sunulması, öğrencilerin müzik derslerinde akış deneyimi yaşayarak daha etkin bir öğrenme süreci sağlanmasına yardımcı olacaktır.

7. Bu araştırma daha üst eğitim kademeleri olan lise ve yükseköğretim düzeyinde veya bir alt kademe olan ilkokul düzeyinde de tekrarlanarak farklı kademelerde öğrenim gören öğrencilerin müzik derslerinde akış deneyimi yaşama durumları ortaya koyularak elde edilen sonuçlara göre farklı eğitim stratejileri geliştirilerek öğrencilerin bireysel gelişimleri sağlanmalıdır.
8. Öğrencilerin müzik derslerinde akış deneyimi yaşama durumları ile başarı, kaygı, motivasyon gibi daha farklı değişkenleri de inceleyen çalışmalar yapılmalı ve böylece akış deneyiminin akademik gelişimi ve duyuşsal süreçleri üzerindeki uzun vadeli etkileri daha iyi anlaşılmalıdır.

KAYNAKLAR

Babacan, E., Babacan, M. D., & Uzmen, Y. (2022). Investigation of the reasons for attribution of success and failure of second-class primary school students to music lesson. *Cypriot Journal of Educational Sciences, 17*(11), 4032-4044. https://doi.org/10.18844/cjes.v17i11.7126

Bilen, S. (1995). İşbirlikli öğrenmenin müzik öğretimi ve güdüsel süreçler üzerindeki etkileri. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Chirico, A., Serino, S., Cipresso, P., Gaggioli, A., & Riva, G. (2015). When music "flows". state and trait in musical performance, composition and listening: a systematic review. *Frontiers in Psychology*, 6. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.00906

Clementson, C. J. (2018). A mixed methods investigation of flow experience in the middle school instrumental music classroom. *Research Studies in Music Education, 41*(1), 43-60. https://doi.org/10.1177/1321103x18773093

Csikszentmihalyi, M. (1988). Optimal experience: Psychological studies of flow consciousness. New York: Cambridge University Press.

Csikszentmihalyi, M. (1990). Flow: The psychology of optimal experience. New York, NY: Harper and Row.

Csikszentmihalyi, M., & LeFevre, J. (1989). Optimal experience in work and leisure. Journal of Personality and Social Psychology, 56(5), 815-822. https://doi.org/10.1037/0022-3514.56.5.815

Cüceloğlu, D. (1991). İnsan insana. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Ford, J. D., Vosloo, J., & Arvinen-Barrow, M. (2020). 'Pouring everything that you are': musicians' experiences of optimal performances. British Journal of Music Education, 37(2), 141-153. https://doi.org/10.1017/s0265051720000078

Güven, E. (2017). *12-14 yaş grubu çocukların müziğe ilişkin tutumları ile sosyal beceri düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Hallam, S., Creech, A., & McQueen, H. (2015). Teachers' perceptions of the impact on students of the musical futures approach. Music Education Research, 19(3), 263-275. https://doi.org/10.1080/14613808.2015.1108299

İşigüzel, B., & Çam, S. (2014). The adaptation of flow short scale to Turkish: A validity and reliability study flow yaşantısı ölçeği kısa formunun Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışması. Journal of Human Sciences, 11(2), 788-801. http://dx.doi.org/10.14687/ijhs.v11i2.2826

Korošec, K., Susić, B. B., & Habe, K. (2022). Improvisation as the foundation of flow in music education: Connections to attitudes, gender and genre. Journal of Elementary Education, 15(3), 339-356. https://doi.org/10.18690/rei.15.3.339-356.2022

Nakamura, J., & Csikszentmihalyi, M. (2002). Flow Theory and Research. Oxford Library of Psychology. Oxford Handbook of Positive Psychology (Ed: Lopez, S. J. ve Snyder, C. R.). New York, NY, US: Oxford University Press.

Nikolić, L. (2019). Attitudes of students of teacher studies towards music education. *Metodički Ogledi, 25*(2), 111-136. https://doi.org/10.21464/mo.25.2.6

Ozmentes, G. (2006). Müzik Dersine Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi. *İlköğretim Online, 5*(1), 23-29.

Öztürk, Ö. (2012). İlköğretim altıncı sınıf müzik dersinde kullanılan tam öğrenme modelinin öğrencilerin tutum ve başarılarına etkisi. (Yüksek Lisans Tezi). Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezinden edinilmiştir. (Tez No. 319998)

Öztürk, Ö., & Kalyoncu, N. (2014). İlköğretim altıncı sınıf müzik dersi İçin bir tutum ölçeği geliştirme denemesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 25(I), 235-248. http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2197

Saruhan, Ş., & Deniz, J. (2011). Temel eğitim II. kademe öğrencilerinin müzik dersine karşı tutumları. *İlköğretim Online, 10*(2), 695-702.

Uçan, A. (1993). Müzik Eğitimi, "Ülkemizde müzik öğretimine genel bir bakış". Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.

Valenzuela, R., Codina, N., & Pestana, J. V. (2017). Self-determination theory applied to flow in conservatoire music practice: the roles of perceived autonomy and competence, and autonomous and controlled motivation. *Psychology of Music, 46*(1), 33-48. https://doi.org/10.1177/0305735617694502

Varış, Y. A., & Cesur, D. (2012). Ortaöğretim öğrencilerinin müzik dersine ilişkin tutumları ile akademik başarıları arasındaki ilişki. *Fine Arts, 7*(4), 318-333.

Woody, R. H. (2020). Music education students' intrinsic and extrinsic motivation: a quantitative analysis of personal narratives. Psychology of Music, 49(5), 1321-1343. https://doi.org/10.1177/0305735620944224

Yazar Katkı Oranı

Araştırmacılar bu çalışmanın tümüne eşit katkıda bulunmuştur. Araştırmacılar herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

Etik Onay ve Kurumsal İzin

Çalışma Helsinki Deklarasyonu'nda belirtilen etik ilkelere bağlı kalmış ve XXX Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan etik onay almıştır.